

Наталія СТЕПАНОВА

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної
та спеціальної освіти,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
<https://orcid.org/0000-0002-6842-629X>

Ключові слова: емоційний інтелект, професійна діяльність, майбутні вихователі, гнучкі навички (soft skills).

У статті представлено дослідження однієї із гнучких навичок, необхідних у житті людини XXI століття – емоційного інтелекту (EQ). Послугуючись сучасними науковими розвідками, авторкою окреслено зміст дефініції «емоційний інтелект» та охарактеризовано основні її компоненти. У статті доведено, що розвиток емоційного інтелекту є надзвичайно важливою навичкою як для реалізації особи в повсякденному житті, так і для становлення її як професіонала. Адже як і інші навички зі спектру soft skills, емоційний інтелект є не лише особистісним інтегральним надбанням, а й здатний «підсилити» низку професійних компетентностей. Саме тому розвитку

УДК 378.018.8:373.2.011.3-051(045)
DOI 10.32782/NPU-VOU.2023.3(90).09

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ В МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЯК ОДНІЄЇ З ВАЖ- ЛИВИХ НАВИЧОК ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

© Степанова Н., 2023

цієї гнучкої навички потрібно приділяти увагу в підготовці майбутніх педагогів-вихователів. Уміння не лише керувати власними емоціями, а й бути стресостійкими, врівноваженими, відповідальними в різних ситуаціях – це не повний перелік складових EQ, які необхідно розвивати із наймолодшого віку дитини, й завдання це може виконувати вихователь. У статті наведені приклади емпіричних напрацювань розвитку емоційного інтелекту, які можна використовувати в освітньому процесі бакалаврів та магістрів, здобувачів освіти спеціальності «012 Дошкільна освіта», чим сприяти їхньому професійному становленню.

Постановка проблеми. Сучасні суспільні відносини можна охарактеризувати з різних точок зору, вказавши на стрімкість та динамічність розвитку, надзвичайну інформатизацію та цифровізацію, ускладненість

соціальних взаємодій, багатоаспектність міжкультурних комунікацій тощо. Проте рушієм всіх цих змін залишається людина, особистість, професіонал, яка має мати ресурсний фонд, власне, як для самореалізації, так і для суспільних перетворень.

Багатогранність, мультикультурність, кризовість розвитку світопорядку вимагає від людини уміння не скільки вистояти чи вплинути на певні ситуації, стільки жити гармонійно та повноцінно, зважаючи на суспільні виклики.

Серед багатьох навичок, необхідних для людини XXI століття, особливої уваги набувають гнучкі (soft skills). У своїх попередніх розвідках ми неодноразово звертали увагу на їхню актуальність та роль не лише в розвитку людини як особистості, а й професіонала [7, с. 58]. У цій статті ми зосередимо увагу на такій навичці як емоційний інтелект, адже це одна із сфери гнучких, які забезпечують емоційне здоров'я людини, її стресостійкість, рівноваженість та допомагають налагоджувати діалоги у різних сферах суспільних відносин. Ми переконані, що саме ця гнучка навичка є надзвичайно необхідною в професійній діяльності кожного фахівця, зокрема й вихователів, адже від їхнього емоційного фону, уміння емоційно / неемоційно реагувати на ситуацію тощо залежатиме як його сприйме дитина дошкільного віку, чи зав'яжеться суб'єкт-суб'єктна взаємодія, комунікація, й зрештою, довіра.

Ступінь розробки проблеми. Поняття «емоційний інтелект» досліджується вже більше сотні років. Проте наукового інтересу так і не втратило. Більше всього така зацікавленість зумовлена тим, що науковці різних галузей – психології, поведінкових наук, педагогіки знаходять нові фактори впливу цієї навички на життєдіяльність особистості, що відкриває перспективи до наукових розвідок.

У нашій статті ми послуговуватимемося науковими дослідженнями американських учених-психологів, які з минулого століття вивчають емоційний інтелект як

уміння, яке об'єднує в собі велику кількість характеристик. У працях Г. Гарднера, Дж. Мейера, П. Селовеї емоційний інтелект розглядається як інтегральне вміння людини керувати власними емоціями, будувати міжособистісні зв'язки, базисною складовою яких є також емоції, а також породжувати почуття [6, с. 20].

Продовжуючи дослідження своїх співвітчизників Н. Холл зазначив, що уміння керувати власними емоціями та розуміти емоційний стан інших, дозволяє налагоджувати конструктивний діалог та взаємовідносини [6, с. 21]. Б. Лемберг, досліджуючи емоційний інтелект, вказує на ще одну його характеристику, а саме здатність людини емоційно сприймати та використовувати інформацію. В залежності від того, які емоції переважають: позитивні чи негативні, так людина й сприймає інформацію [6, с. 22].

Що стосується розвитку емоційного інтелекту як складової професійної компетентності майбутніх вихователів, то в цій площині фундаментальних досліджень не виявлено. Проте проблема розвитку гнучких навичок (soft skills) є предметом вивчення багатьох сучасних педагогів та психологів. Серед вітчизняних дослідників назвемо О. Біляковську, Н., Васиньову, О. Воєділову, Д. Гергерта, Н. Длутунович, Н. Жадько, Н. Каньосу та ін. Що ж стосується поняття професійної компетентності вихователів (іншими словами дослідників hard skills), то тут не можна оминати праці Л. Артемової, І. Беха, Г. Беленької, А. Богущ, Н. Гавриш, К. Крутій, О. Кононко, Т. Поніманської, Л. Савенкової, О. Семеног та ін.

Аналіз зарубіжних наукових праць із означеної проблеми вказує, що ці проблеми досліджуються більше психологами (Т. Гарднер, Д. Горлман, Дж. Майер, Т. Парсонс, М. Роблес, К. Рана, П. Селовеї та ін.) й їхня увага звертається не стільки на сам емоційний інтелект як поняття (EI), скільки на його коефіцієнт (EQ), причому чим він вищий, тим ширшим спектром умінь володіє людина.

Виклад основного матеріалу. Реформування української освіти за останні роки вказує на те, що для цієї сфери важливими є світові тенденції, орієнтовані на вільний розвиток особистості, демократичні цінності, інтеграцію та мультикультурність. Починаючи з першої освітньої лінії – дошкільної освіти – в оновленому Базовому компоненті дошкільної освіти [1] визначені вимоги до обов'язкових компетентностей дитини дошкільного віку, унормовані відповідно до європейських стандартів якості освіти. А від так, мають з'явитися й певні зміни в підготовці педагогів, які працюватимуть на досягнення вказаних результатів.

Задекларовані компетентнісний та діяльнісний підходи в освітній діяльності, на практиці залишаються «інноваційними», а ніж впровадженими в дію. У багатьох освітніх програмах вітчизняних педагогічних ЗВО, за якими навчаються здобувачі освіти спеціальності «012 Дошкільна освіта», залишається «знаннєвий» підхід до викладання замість «навчання впродовж життя». Таким чином, переважають «тверді» навички (hard skills), а ніж гнучкі (soft skills). Ще одним викликом перед ЗВО є проблема в цифровому та дидактичному забезпеченні освітнього процесу, що унеможливує познайомити здобувачів освіти із сучасними навчальними ресурсами.

Вивчаючи проблему професійного становлення, діяльності майбутніх вихователів, педагогів закладів дошкільної освіти, ми повністю погоджуємося з висновками про те, що без професійних знань та умінь майбутній випускник не може претендувати на диплом фахівця. Й скільки б нам не наводили прикладів із різноманітних соціологічних опитувань чи міжнародних практик, якщо ми ведемо мову про випускника-педагога, то однією із умов прийняття на роботу є наявність диплома про отриману освіту та кваліфікацію. Проте якою буде його отримана освіта, наскільки вона відповідатиме сучасним ринковим вимогам, це залежатиме від тих профе-

сійно-освітніх концептів, які закладалися при викладанні.

Підготовка здобувачів освіти за спеціальністю «012 Дошкільна освіта» має відповідати запитам сучасного суспільства. А це означає, що професійні знання мають бути підкріплені різними «наборами» навичок: гнучкими (soft skills), цифровими (digital skills), «4 К» тощо. Але якщо ми говоримо про майбутнього вихователя, то уміння керувати власними емоціями, розпізнавати емоційні настрої дитини, володіти найпростішими практиками зняття емоційної напруги є надзвичайно важливими в його професійній діяльності.

Таким чином, об'єднавши перераховані вміння, ми практично даємо визначення поняттю емоційний інтелект. Із великої кількості характеристик цієї дефініції, на наш погляд, найточнішою та досить вичерпною є позиція американських психологів П. Селовея та Дж. Майера – «набір ментальних здібностей людини, які допомагають сприймати й розуміти як власні емоції, так і емоції інших» [2, с. 262]. Із самого визначення слідує ще одна важлива характеристика емоційного інтелекту, що його варто розглядати в кількох площинах: внутрішньоособистісній та міжособистісній.

Давши відповідь на запитання: що таке емоційний інтелект, залишається розкрити ще два питання: для чого й яким чином його розвивати?

Розвиток гнучких умінь, до яких відноситься емоційний інтелект, є не просто «новинкою» сучасного суспільства чи «забаганкою» роботодавців. Якщо б нам потрібно було написати професійний портрет сучасного вихователя, які б характеристики ми обрали? Безперечно, він має володіти найрізноманітнішими навичками, але чи можна обійтися без:

Любові до дітей. Це почуття безумовне, проте, на наш погляд, має «3Г-вимірну формулу», яка об'єднує гуманізм, гармонію та гумор. Любити дитину не означає все їй дозволяти чи задаровувати подарунками,

не звертати увагу на її вчинки чи все пробачати. Це почуття має бути наділене розумінням, що дитина – це така маленька людина, яка потребує участі дорослого спочатку в усіх сферах, але часом – лише в деяких. У вихователя має бути розвиненим почуття любові до дітей, адже так важливо навчити дітей гуманному відношенню до оточуючих, створюючи цим гармонійні відносини в колективі. Й звичайно, мати почуття гумору. Вихователь має вміти чутливо реагувати на деякі вчинки дітей: колись зробити зауваження, а то просто поглядом чи мімікою вказати: «Так робити не слід». А колись звичайний сміх може «гостру» ситуацію перевести в площину «смішної» й конфлікт зніметься сам по собі. Окрім цього, коли вранці вихователь зустрічає дітей, то так важлива її усмішка, замість серйозного чи похмурого вигляду.

Уважності та чуйності. Ці якості транслиуються в поведінці та вчинках людини великим набором дій. Вихователь має бути уважною до будь-яких змін у поведінці чи настроях дитини, нічого не може бути несуттєвим. Якщо ми говоримо про дітей молодшого дошкільного віку, то є серед них такі, хто погано розмовляє. Саме тому уважність дорослого допоможе попередити чи уникнути складної ситуації. Знову ж таки, ці якості характеризуються сердечним відношенням до оточуючих, іншими словами «з любов'ю».

Уміння мотивувати дітей. Сучасний світ надзвичайно динамічний у розвитку та стрімкості інформаційних потоків. Проте це не означає, що ми маємо спрощувати інформацію, навпаки ми маємо навчитися подавати простими способами складну інформацію. А це виклик. Саме тому зацікавлення, переконання, підтримка є характерними складовими мотивації. Якщо ми не зможемо вплинути на емоцію дитини – зацікавити її, викликати інтерес, спонукати до дії – будь-який освітній процес буде безрезультатним.

Уміння будувати комунікацію. Сприйняття інформації, використовуючи емо-

ційний стан, уміння комунікувати, використовуючи позитивні емоції – це один із висновків відомого американського психолога Д. Гоулмана, який у книзі «Емоційний інтелект: чому він може значити більше, ніж IQ?» («Emotional intelligence: why it can matter more than IQ?») [4, с. 159] дає поради як розвивати інтелект та що для цього потрібно. Сучасний вихователь має розуміти наскільки важливим фактором розвитку дитини є комунікація. Використання «чарівних» слів, звернення до дитини по імені, уміння «перевести» будь-яку конфліктну ситуацію в площину вирішення проблеми – все це є складовими конструктивної комунікації. А також володіння тембром та інтонацією голосу, уникання крику чи підвищення тону, спокійність і розважливість безперечно сприяють конструктивній комунікації. Дитина, яка змалку не чує крику, сама не вдаватиметься до такого стилю спілкування.

Яким чином ми зможемо розвивати емоційний інтелект у здобувачів освіти? Напевне, найперша практика – це власний приклад викладача. Викладач, який навчає майбутніх педагогів сам має бути вправним «майстром» педагогічної справи. Його стиль та манера поведінки, вміння налагоджувати діалог, спілкування виключно за принципом суб'єкт-суб'єктної взаємодії все це розвиватиме емоційний інтелект за принципом аналогії (як приклад) [5, с. 60].

Не менш важливою є побудова освітніх концептів, які впроваджуються в освітньо-професійних програмах. Відхід від традиційних форм занять: лекцій, семінарських, практичних. Усі заняття мають бути побудованими із використанням освітніх кейсів за компетентнісними складовими: цьому ми навчаємо – отакі уміння розвиваємо – таким чином отримуємо досвід – оці цінності та ставлення вважаємо важливими / необхідними / цінними в житті.

При побудові таким чином занять буде мати місце як міні-лекція, так як викладач має заакцентувати увагу на головному,

можливо розтлумачити норму чи правило, пояснити закономірності чи обговорити різні наукові точки зору. Проте достатньо часу залишатиметься й для широкого використання активних методів: мозкового штурму, дискусійних висловлювань, ситуаційних дидактичних ігор та ін.

Окремо зупинимося на методиці сторітеллінгу, яка надзвичайно дієва щодо розвитку емоційного інтелекту. Із самої етимології поняття «сторітеллінг» перекладається з англійської як розповідання історій. Проте чим історія за цією методикою є особливою: вона обов'язково має бути емоційно забарвленою. Її знову є підтвердження теорії Д. Гоулмана, що сприйняття інформації залежить від емоційного стану (навіть складну інформацію ми здатні сприйняти, якщо маємо позитивні емоції) [4, с. 244]. Окрім цього переживання, радість, співучасть, співчуття формують високий рівень емпатії. Також варто відзначити, що коротка, але емоційна, історія має змогу навіть неуважних слухачів переключити й переконати слухати, замислитись, бо вона здатна впливати на їх емоційну сферу.

Як приклад, наведемо з практики застосування методики сторітеллінгу при викладанні курсів «Методика викладання громадянської освіти», «Методика ознайомлення дітей із суспільним довкіллям», «Педагогічні технології в закладах дошкільної освіти та початковій школі», «Розвиток критичного та креативного мислення в дітей дошкільного та молодшого шкільного віку» та ін. Під час викладання абсолютно різних тем методика сторітеллінгу є надзвичайно дієвою, адже її інструменти мотивують до нових знань та пізнання, впливають на емоції: захоплення, розчарування, радість, побоювання, тривога, відроза, довіра та ін.

Вивчаючи тему «Громадянської відповідальності» можна взяти за умову: зміст поняття, основні ознаки, приклади. Проте методика сторітеллінгу дозволяє подати цю тему так, щоб ніхто в аудиторії

не залишився байдужим. Ця історія була справді, а називається вона «Скільки коштує відерце чорної смородини». Із назви не можна сказати, яке відношення має чорна смородина до громадянської відповідальності. Проте сама історія є надзвичайно емоційною та повчальною: бабуся, перебігала дорогу в невизначеному місці, щоб принести відерце смородини на продаж і її необережність стала причиною великої дорожньо-транспортної пригоди. Розбір самої ситуації дає можливість вмотивувати здобувачів освіти аби вони знайшли відповідь на поставлені запитання, обговорили саму історію, висловили власні думки, дали коментарі, зробили висновки. Такий активний спосіб дозволяє не лише дати знання та навчити користуватися нормативно-правовими актами (hard skills), а й розвиває низку soft skills, серед яких і емоційний інтелект.

Висновки. Як підсумок, зазначимо, що освіта є тим соціальним інститутом, який надзвичайно швидко та точно має реагувати на виклики сучасності. Від того, який фахівець прийде на роботу залежатиме її якість. Особливо це важливо у тих сферах, які пов'язані із формуванням та розвитком людського капіталу для майбутнього – нашими юними громадянами. Від педагога, його професійних умінь, а головне людських якостей і залежить рівень якості виконаної роботи.

Професія вихователя є надзвичайно важливою, адже він дотичний до найтендітнішого віку дитини – дошкільного. Бути ніжною й чуйною, як мама, але в той же час, розвивати різні уміння дитини, бути мудрим порадиником і наставником, креативним помічником і співучасником відкриттів, фантазером і чарівником – і цей перелік можна продовжувати безкінечно. А для реалізації поставлених завдань вихователь має мати не лише професійні навички, а й невичерпне джерело енергії, чим є позитивні емоції.

Навчитися позитивно реагувати на соціальні виклики, вміння «перетворювати»

складне на просте, володіти техніками зняття стресу, керування емоціями, побудова діалогу тощо визначають ціннісно-мотиваційну поведінку вихователя. Такі навички

дозволяють фахівцю бути висококваліфікованим спеціалістом та зберігати внутрішні ресурси для забезпечення особистісного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 20.09.2023)
2. **Басюк Н. А.** (2022) Емоційний інтелект: становлення та розвиток поняття в зарубіжних дослідженнях. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Педагогічні науки. Вип. 3 (110). С. 253–266. [https://doi.org/10.35433/pedagogy.3\(110\).2022.253-266](https://doi.org/10.35433/pedagogy.3(110).2022.253-266)
3. **Ганаба С.** (2023). Soft skills епохи «плинної модерності»: як змінюється змістове наповнення освіти. *Вища освіта України*. № 2. С. 25–31. [https://doi.org/10.32782/UDU-VOU.2023.2\(89\).03](https://doi.org/10.32782/UDU-VOU.2023.2(89).03)
4. **Голман Д.** (2018). Емоційний інтелект: чому він може значити більше, ніж IQ? [пер. з англ. С.-Л. Гумецької]. Харків: Віват. 512 с.
5. **Каньоса Н., Гордійчук М.** (2022) Актуальність розвитку soft skills у реалізації індивідуальної освітньої траєкторії майбутніх фахівців дошкільної освіти. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. № 1(101). С. 56–67. [https://doi.org/10.31865/2077-1827.1\(101\)2022.264940](https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(101)2022.264940)
6. **Марчук С. В.** (2021). Теоретичний аналіз поняття емоційного інтелекту в психології. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Психологія». Вип. 3. С. 20–23. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.3.4>
7. **Степанова Н. М.** (2022). Підготовка майбутніх вихователів: громадянознавчий аспект. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія «Педагогічні науки». Вип. № 4. С. 57–62. <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2022-4>

REFERENCES

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity. [Basic component of preschool education]. Retrieved from: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian]
2. **Basiuk, N. A.** (2022) Emotsiinyi intelekt: stanovlennia ta rozvytok poniattia v zarubiznykh doslidzhenniakh. [Emotional intelligence: formation and development of the concept in foreign studies]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Pedagogichni nauky*. [Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University. Pedagogical sciences]. Vol. 3 (110). S. 253 – 266. [https://doi.org/10.35433/pedagogy.3\(110\).2022.253-266](https://doi.org/10.35433/pedagogy.3(110).2022.253-266) [in Ukrainian]
3. **Hanaba, S.** (2023). Soft skills epokhy «plynnoi modernosti»: yak zminiuietsia zmistove napovnennia osvity. [Soft skills of the era of “fluid modernity”: how the content of education is changing]. *Vyshcha osvita Ukrainy*. [Higher education of Ukraine]. Vol. 2. S. 25–31. [https://doi.org/10.32782/UDU-VOU.2023.2\(89\).03](https://doi.org/10.32782/UDU-VOU.2023.2(89).03) [in Ukrainian]
4. **Goulman, D.** (2018). Emotsiinyi intelekt: chomu vin mozhe znachyty bilsh, nizh IQ? [per. z anhl. S.-L. Humetskoi. Xarkiv] [Goulman D. Emotional intelligence: why it can matter more than IQ?]: Vivat. 512 s. [in Ukrainian]
5. **Kanosa, N., & Hordiichuk, M.** (2022) Aktualnist rozvytku soft skills u realizatsii indyvidualnoi osvitnoi traiektorii maibutnikh fakhivtsiv doshkilnoi osvity. [The relevance of the development of soft skills in the implementation of the individual educational trajectory of future preschool education specialists]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu*. [Humanization of the educational process]. Vol. 1(101). S. 56–67. [https://doi.org/10.31865/2077-1827.1\(101\)2022.264940](https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(101)2022.264940) [in Ukrainian]
6. **Marchuk, S. V.** (2021). Teoretychnyi analiz poniattia emotsiinoho intelektu v psykholohii. [Theoretical analysis of the concept of emotional intelligence in psychology]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Psykhologhiia»*. [Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. “Psychology” series]. Vol. 3. S. 20–23. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.3.4> [in Ukrainian]
7. **Stepanova N. M.** (2022). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv: hromadianoznavchyi aspekt. [Training of future educators: civics aspect]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriiia «Pedagogichni nauky»*. [Bulletin of the Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytskyi. Series “Pedagogical Sciences”]. Vol. 4. S. 57–62. <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2022-4> [in Ukrainian]